

ชายแดนและเมืองชายแดนศึกษา: ภาพรวมโดยสังเขป ของชายแดนอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านจากปี ค.ศ. 1947 ถึง 2022¹

Border and Borderland Studies: A brief overview of India's territorial
borders with her neighbouring countries from 1947 to 2022

ธนเชษฐ วิสัยจร²

1 บทความนี้ได้รับการสนับสนุนโดย โครงการการสร้างความร่วมมือทางวิชาการด้านเอเชียศึกษา
ระดับชาติและนานาชาติ แผนงานอาเซียนในกระแสแห่งความพลิกผัน (N31A650820) สำนักงานการวิจัยแห่ง
ชาติ และ สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ กลุ่มศึกษาอินเดียแห่งมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

2 อาจารย์ประจำสาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี e-mail: thana-
chatew@gmail.com

บทคัดย่อ

ชายแดนและเมืองชายแดนศึกษา: ภาพรวมโดยสังเขปของชายแดน อินเดียบนประเทศเพื่อนบ้านจากปี ค.ศ. 1947 ถึง 2022

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาและเขียนบทสรุปโดยสังเขปถึงวิธีการที่ชายแดนของอินเดียบนประเทศเพื่อนบ้านได้ถูกอธิบายในเชิงวิชาการโดยกลุ่มนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์นับตั้งแต่วันประกาศเอกราชของอินเดียเมื่อ ค.ศ. 1947 ชายแดนของอินเดียบนประเทศเพื่อนบ้านมีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นระยะด้วยเหตุผลที่ความสัมพันธ์ทางการเมืองกับประเทศเพื่อนบ้านก็มีพลวัตอยู่เสมอ หากจะอ้างตามกรมการจัดการชายแดน พื้นที่ชายแดนของอินเดียบนประเทศเพื่อนบ้านมีความยาว 15,106.7 กิโลเมตร ซึ่งมีประเทศเพื่อนบ้านเจ็ดประเทศคืออัฟกานิสถาน บังคลาเทศ ภูฏาน จีน ปากีสถาน เนปาล และเมียนมา งานวิจัยชิ้นนี้วิเคราะห์ว่าชายแดนถูกอธิบายในทางวิชาการอย่างไรในทางสังคมศาสตร์ อันประกอบไปด้วยวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การปกครอง มานุษยวิทยาและสังคมวิทยา งานวิจัยชิ้นนี้เสนอว่าการอธิบายชายแดนสามารถถูกจัดกลุ่มได้เป็นสามกลุ่มดังต่อไปนี้ กลุ่มแรก มองว่าชายแดนคือพื้นที่ซึ่งมีเส้นเชิงกายภาพโดยแยกส่วนรัฐอธิปไตยออกจากกัน เส้นแบ่งนี้อาจเป็นลักษณะทางธรรมชาติเช่น แม่น้ำ หรือภูเขา หรือเป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น เช่น ลวดหนามรั้วหรือหอคอย ดังนั้นพื้นที่ชายแดนจึงเป็นพื้นที่ห่างไกล ซึ่งจำเป็นต้องมีการตรวจตราจากรัฐบาลกลาง กลุ่มที่สองมุ่งศึกษาผู้คนซึ่งเดินทางข้ามเส้นเขตแดนระหว่างประเทศ และลักษณะการที่คนข้ามแดนเหล่านั้นถูกปฏิบัติที่แตกต่างกันก็จะได้รับการหยิบยกขึ้นมาพิจารณา กล่าวคือคนบางกลุ่มสามารถข้ามแดนได้ด้วยความสะดวก แต่ก็มีอีกหลายกลุ่มที่ข้ามแดนแล้วต้องประสบกับความยากลำบากเพราะพวกเขาไร้กลไกทางกฎหมายที่คอยปกป้องสิทธิของพวกเขา กลุ่มที่สามวิเคราะห์พื้นที่บริเวณรอบของเส้นเขตแดนระหว่างประเทศและการข้ามแดนในชีวิตประจำวัน

วันของผู้คนที่อยู่ในบริเวณนั้น การทบทวนทางวิชาการว่าด้วยชายแดนและเมืองชายแดนศึกษาถึงคำและวิธีการอธิบายชายแดนของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านจะเป็นจุดตั้งต้นที่สำคัญที่จะผลักดันให้เกิดการวิจัยภาคสนามในอนาคตในสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์เพื่อให้ฐานคิดเรื่องชายแดนในอนาคตถูกผูกขาดน้อยลงจากชนชั้นนำซึ่งยึดมุมมองจากศูนย์กลางของรัฐ

คำสำคัญ: ชายแดนศึกษา เมืองชายแดนศึกษา อินเดีย สังคมศาสตร์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ABSTRACT

Border and Borderland Studies: A brief overview of India's territorial borders with her neighbouring countries from 1947 to 2022

This research is a brief overview of how the territorial borders of India with her neighbouring countries is conceptualised among scholars in social science. Since the Independence Day in 1947, the territorial borders of India have been changed due to political dynamics with her neighbouring countries. According to the Department of Border Management of India, nowadays her borders are 15,106.7 kilometres in length with seven neighbouring countries. They are Afghanistan, Bangladesh, Bhutan, China, Pakistan, Nepal and Myanmar. This research explores how the territorial borders are conceptualised in different disciplines in social science that include International Relations, history, geography, government, anthropology and sociology. It argues that there are three groups of scholars with three different perspectives to explain territorial borders. First, the border is perceived as the physical line that separates sovereign states. It can be natural terrain such as rivers and mountains or human made such as wires, fences and towers. Accordingly, the border is peripheral under the supervision of the central government. Second, peoples on the move that cut across the state boundary are the foci of the analysis. The ways in which different group of people who cross the border are examined. Some groups cross the borders with comfort but the others experience hardship in the host state as they lack of legal protection. Third, the zone adjacent

to territorial line that separates sovereign states is the focus of the study. The area is called borderland as the politics of the physical border and the movement of people who make everyday crossing are studied. The review of the scholarship of border and borderland studies on the territorial border of India with her neighbouring countries will be a springboard to fieldwork for the research that embraces more voices of the peoples on the ground. In the future, the conceptualisation of border in social science will be less monopolised by the political elites in the centre of the state.

Keywords: *border studies, borderland studies, India, social science, International Relations*

บทนำ

บทความนี้เป็นการทบทวนวรรณกรรมเรื่องชายแดน (Border Studies) และชายแดนศึกษา (Borderland Studies) ว่าด้วยกรณีศึกษาของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีชายแดนภาคพื้นดินติดกับอินเดียทั้งเจ็ดอันประกอบไปด้วย อัฟกานิสถาน บังคลาเทศ ภูฏาน จีน ปากีสถาน เนปาลและเมียนมาโดยสังเขป การปลดปล่อยจากจักรวรรดิอังกฤษ อินเดียก็ได้เป็นรัฐอิสระเมื่อ ค.ศ. 1947 เส้นเขตแดนตามตรรกะของโลกตะวันตกซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของเส้นเขตแดนตามแบบอาณาเขตของสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลียในยุโรปที่มีการลงนามเมื่อ ค.ศ. 1648 ได้มีบทบาทและพัฒนามาเป็นชายแดนของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านในยุคปัจจุบัน แม้ว่าเส้นเขตแดนตามตรรกะแบบเวสต์ฟาเลียจะกำเนิดในยุโรปเมื่อศตวรรษที่ 17 แต่ก็ค่อย ๆ ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติแพร่หลายไปทั่วโลกผ่านกระบวนการล่าอาณานิคม (Chakrabarty 2008) เมื่ออินเดียเมื่อประกาศเอกราช จึงได้มีสถานะเป็นรัฐสมัยใหม่ตามปทัสสถานแบบรัฐเวสต์ฟาเลียโดยสมบูรณ์ กล่าวคือมีองค์ประกอบครบสี่ประการ นับตั้งแต่ ประชากร เขตแดน รัฐบาล และอำนาจอธิปไตย (Heywood 2013)

อย่างไรก็ตาม บทความฉบับนี้ต้องการจะนำเสนอประเด็นเชิงความคิดว่าพื้นที่ชายแดน (border) ของรัฐอันเป็นจุดที่เส้นอาณาเขต (boundary) ลากเพื่อแยกส่วนพื้นที่อธิปไตยของรัฐสองรัฐออกจากกันนั้นได้ถูกตีความทั้งในหมู่นักวิชาการทางสังคมศาสตร์อันประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในฐานะสาขาวิชา(International Relations as a discipline) รัฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา แต่บทความฉบับนี้จะไม่ตีความชายแดนโดยแยกตามสาขาวิชาในลักษณะเดียวกันตามที่กล่าวและขอเสนอมุมมองการตีความตามแนวทางของชายแดนศึกษา (Border Studies) และเมืองชายแดนศึกษา (Borderland Studies) ที่มีความเป็นสหวิทยาการและใช้ประเด็นการสร้างความรู้ว่าด้วยเรื่องชายแดนเป็นตัวตั้ง กล่าวคือบทความชิ้นนี้จะจำแนกชายแดน

ศึกษาที่มองพื้นที่ชายแดนศึกษาโดยยึดรัฐเป็นศูนย์กลางแบบเดิมจากเมืองชายแดนศึกษาที่มองชายแดนโดยตั้งคำถามต่อการมองชายแดนโดยยึดรัฐเป็นศูนย์กลางและพยายามผนวกเสียงของผู้คนที่ใช้ชีวิตประจำวันอยู่ในบริเวณนั้นมากยิ่งขึ้น (จักกรีซ สังขมณี 2551, Wisaijorn 2021)

การศึกษาพื้นที่ชายแดนที่มีความเป็นสหวิทยาการมีลักษณะ 3 ประการคือประการที่หนึ่ง การมองพื้นที่ชายแดนโดยมองจากรัฐออกไปและตีความว่ารัฐเป็นศูนย์กลาง (centrifugal approach) ซึ่งบทความฉบับนี้เสนอว่าการตีความพื้นที่ชายแดนโดยมีมุมมองที่ยึดรัฐเป็นศูนย์กลาง (state-centrism) นั้นมีแนวโน้มที่จะติดปรากฏการณ์ที่ John Agnew (1994) นักภูมิศาสตร์เชิงวิพากษ์เรียกว่ากับดักเส้นเขตแดน (Territorial Trap) ที่ประกอบไปด้วยฐานคิดที่มองว่ารัฐเป็นภาชนะ ฐานคิดที่ว่าพื้นที่ภายในกับภายนอกแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ประการที่สองคือการมองพื้นที่ชายแดนโดยยึดมุมมองของผู้คนที่ใช้ชีวิตประจำวันอยู่ในบริเวณรอยต่อของเส้นอาณาเขต (boundary) ที่แยกส่วนรัฐอธิปไตยสองรัฐ (centripetal approach) และประการที่สามคือมุมมองที่คนข้ามรัฐจากประเทศเพื่อนบ้านของอินเดียที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ของอินเดียเอง ซึ่งบทความฉบับนี้เสนอว่าแม้จะวิเคราะห์ผลกระทบของชายแดนอินเดียบกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีต่อผู้คนที่ข้ามไปมาและผู้คนเหล่านั้นที่มีต่อเส้นอาณาเขตรัฐของอินเดียบกับประเทศเพื่อนบ้านในประการที่สองและสามคือมองจากผู้คนที่ใช้ชีวิตประจำวันในพื้นที่ชายแดนและผู้คนที่เดินทางข้ามรัฐ ก็ไม่ได้หมายความว่ากับดักเส้นเขตแดนจะหายไป หากแต่กับดักเส้นเขตแดนจะยังคงอยู่ด้วยความตระหนักรู้มากขึ้นถึงกลไกเชิงอำนาจของผู้กำหนดนโยบายว่าควรแยกส่วนพื้นที่ของรัฐตรงไหน ตลอดจนความเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงความหมายของชายแดนว่าบุคคลใดควรข้ามแดนตรงไหน เมื่อไหร่ โดยบทความนี้แค่เพียงจะสรุปกรณีศึกษาของประเด็นชายแดนของอินเดียบกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งเจ็ดรัฐ จากนั้นจัดเอกสารวิชาการตามหมวดหมู่ออกเป็น

3 ประการ โดยจะได้จัดลำดับการอธิบายความดังต่อไปนี้ คือ ประการแรกจะเริ่ม ต้นด้วยบทนำอันพุดถึงความสำคัญของชายแดนอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้าน ใน ลำดับถัดไปความเป็นสหวิทยาการของชายแดนศึกษา (Border Studies) และ เมืองชายแดนศึกษา (Borderlands Studies) ตลอดจนการเข้าไปตีความพื้นที่ ชายแดนที่ยึดมุมมองจากเมืองหลวง (centrifugal approach) มุมมองจากคนเมือง ชายแดน (centripetal approach) และการอธิบายปรากฏการณ์คนข้ามรัฐ โดยใช้ กรณศึกษาที่สำคัญของโลก จากนั้นในลำดับที่สามบทความฉบับนี้จะได้กล่าวถึง งานเขียนเชิงวิชาการที่กล่าวถึงชายแดนอินเดียกับอัฟกานิสถาน บังคลาเทศ ภูฏาน จีน ปากีสถาน เนปาลและเมียนมา และในลำดับที่สี่จะเป็นการสรุปและนำเสนอ ข้อคิดเชิงทฤษฎีตลอดจนแผนการทำวิจัยที่จะทำต่อไปในอนาคตโดยใช้ข้อมูลและ ข้อคิดจากบทความฉบับนี้เป็นจุดตั้งต้น แม้ว่าการตีความเรื่องชายแดนจะหนีไม่พ้น กับดักเส้นเขตแดน (Wisajorn, 2017) แต่การทบทวนทางวิชาการว่าด้วยชายแดน และเมืองชายแดนศึกษาของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านชั้นนี้ก็จะเป็จุดตั้งต้นที่ สำคัญที่จะผลักดันให้เกิดการวิจัยภาคสนามในอนาคตในสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์ เพื่อให้ฐานคิดเรื่องชายแดนในอนาคตถูกผูกขาดน้อยลงจากชนชั้นนำซึ่งยึดมุมมอง จากศูนย์กลางของรัฐในอนาคต

ทบทวนวรรณกรรม: ชายแดนศึกษาและเมืองชายแดนศึกษา

ความสำคัญของลักษณะธรรมชาติ: จุดกำเนิดของชายแดนศึกษาและเมือง ชายแดนศึกษา

หากไม่คำนึงถึงสาขาวิชาประเด็นเรื่องชายแดนเป็นหัวข้อที่นักวิชาการทาง ด้านสังคมศาสตร์ได้ให้ความสนใจศึกษามาตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 และส่วนใหญ่ มักจะมองว่าพื้นที่สุดขอบของรัฐคือชายแดน ลักษณะทางธรรมชาติก็มักจะถูก ตีความว่าเป็นเส้นกั้นอำนาจรัฐอธิปไตยในตัวของมันเอง ตัวอย่างที่ไม่กล่าวถึงไม่

ได้คือนักภูมิศาสตร์อย่าง Ellen Semple (1911) ซึ่งได้ระบุว่าเส้นอาณาเขตทางธรรมชาติที่ดีที่สุดนั้นควรเป็นพื้นที่ซึ่งมนุษย์ไม่สามารถเข้าไปใช้ชีวิตอาศัยอยู่ได้ นักภูมิศาสตร์ในยุคหลัง เช่น Hartshorne (1936) และ Prescott (1965) ก็เห็นพ้องไปในทำนองคล้ายกันว่าชายแดนเป็นเพียงแค่ส่วนประกอบของรัฐสมัยใหม่โดยไม่ได้ใส่ใจผลกระทบของชายแดนที่มีต่อผู้คนในบริเวณนั้น และปฏิบัติการของผู้คนในบริเวณนั้นที่มีต่อเส้นแบ่งอาณาเขตก็ไม่ได้รับการใส่ใจเช่นกัน นักภูมิศาสตร์เชิงวิพากษ์ในช่วงทศวรรษที่ 1990 อย่าง John Agnew (1994) กล่าวว่าการตีความพื้นที่ชายแดนโดยยึดมุมมองของส่วนกลางของรัฐเป็นใหญ่นี้อาจติดกับดักเส้นเขตแดน (Territorial Trap) ซึ่งประกอบไปด้วย 3 ประการคือการมองว่าพื้นที่ชายแดนนั้นแยกภายในรัฐออกจากนอกรัฐอย่างเด็ดขาด รัฐเป็นภาชนะบรรจุ และการตีความชายแดนนั้นถูกผูกขาดโดยชนชั้นนำทางการเมืองของรัฐ แต่มีประเด็นทางภูมิศาสตร์ Anssi Paasi (1996) ได้เสนอว่าบ่อยครั้งพื้นที่ชายแดนเกี่ยวข้องกับความรู้สึกชาตินิยมของผู้คนในรัฐและข้อเสนอประการนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อประเด็นชายแดนของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นชายแดนอินเดีย-ปากีสถานซึ่งกล่าวถึงในส่วนต่อไป

ผู้คนที่ย้ายถิ่นฐาน

พื้นที่ชายแดนที่ได้รับความสนใจมากที่สุดทั้งในมุมมองแบบชายแดนและเมืองชายแดนศึกษาก็คือชายแดนสหรัฐอเมริกากับเม็กซิโก ชีวิตของผู้คนที่ต้องข้ามชายแดนสหรัฐอเมริกากับเม็กซิโกจะได้รับความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการข้ามแดนเพื่อโอกาสทางเศรษฐกิจและชีวิตที่ดีกว่าของชาวเม็กซิโกที่มาหางานทำในมลรัฐแคลิฟอร์เนีย สหรัฐอเมริกาตามที่ปรากฏในงานของ Martinez (1994) และ Alvarez (1995) ชาวเม็กซิโกต้องข้ามแดนที่บริเวณด่านตรวจคนเข้าเมืองแต่กระบวนการของความเป็นชายแดนไม่ได้จบที่ด่านเท่านั้น หากแต่ยังติดตาม

พวกเขาและพวกเขอลีกเข้าไปในสหรัฐอเมริกาอีก เนื่องด้วยแรงงานที่ไม่ได้รับการจัดบันทึกจำนวนมากจะถูกตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่ตำรวจสหรัฐอเมริกาและแจ้งข้อหาเข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย Gloria Anzaldua (2007) จึงได้ตั้งข้อเสนอว่าปฏิบัติการของชายแดนไม่ได้จบลงตรงพื้นที่ซึ่งอำนาจอธิปไตยของรัฐสองรัฐบรรจบเท่านั้น แต่ปฏิบัติการชายแดนนั้นปรากฏอยู่บนเรือนร่างของแรงงานชาวเม็กซิโกเหล่านั้นเมื่ออัตลักษณ์ของผู้คนสองกลุ่มปะทะกัน ในที่นี้คือตำรวจอเมริกันกับแรงงานพลัดถิ่นชาวเม็กซิโก

ในทำนองคล้ายกัน Etienne Balibar (1998) ได้เสนอว่าชายแดนปรากฏอยู่ทุกสถานที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคสมัยที่การเดินทางและการคมนาคมนั้นสะดวกยิ่งขึ้นไม่ว่าจะเป็นสถานีรถไฟหรือสนามบินซึ่งมีการตรวจ

อัตลักษณ์ของผู้เดินทางกับเจ้าหน้าที่รัฐของรัฐปลายทาง Nick Vaughan-Williams (2009) เสนอแนะว่าในบางกรณี รัฐปลายทางอาจตรวจอัตลักษณ์ของผู้ที่ต้องการเดินทางจากรัฐต้นทางไปยังรัฐปลายทาง ในพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐต้นทางเองเสียด้วยซ้ำเช่น สหราชอาณาจักรอังกฤษ ได้มีการออกหนังสือเดินทางให้กับผู้ที่ต้องการเข้าประเทศจากภาคพื้นทวีปยุโรปในดินแดนของฝรั่งเศสและเบลเยียม และวิธีการในการจัดการ จำแนกและคัดกรอง “ร่างกายที่เคลื่อนย้ายได้” (mobile bodies) (Vaughan-Williams 2009, 132) เช่นนี้ได้ถูกนิยามว่า “ชายแดนแห่งชีวการเมือง” (biopolitical border) ในกรณีนี้ชายแดนนั้นถูกเขียนลงบนร่างกายของมนุษย์มากกว่าลงบนพื้นที่หรือสถานที่ทางธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี แม้ว่าจะมีการตระหนักถึงสถานะชายแดนแห่งชีวการเมือง ดังที่ Vaughan-Williams (2009) ได้เสนอไว้แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ากับดักเส้นเขตแดนจะมลายหายไป トラบโดที่รัฐยังคงเป็นตัวแสดงในการเมืองระหว่างประเทศ บทความฉบับนี้จึงเสนอว่าฐานคิดในทางการเมืองระหว่างประเทศสามารถตระหนักถึงการดำรงอยู่ด้วยกันของเส้นเขตแดนและการเคลื่อนย้ายถ่ายเทของผู้คนตลอดจนปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่มิต่อเส้นเขตแดนนั้น ดัง

ที่ปรากฏในงานชายแดนศึกษาของ Wisaijorn (2021) ที่เสนอว่าผู้คนบริเวณชายแดนไทย-ลาวบริเวณแม่น้ำโขง ในบางครั้งสามารถเดินทางข้ามเส้นเขตแดนระหว่างประเทศประหนึ่งว่าเส้นเขตแดนนั้นไม่ปรากฏอยู่หากแต่ยึดโยงกับลักษณะทางธรรมชาติของแม่น้ำโขงที่เป็นเสมือนแหล่งอาหารและช่องทางในการคมนาคมระหว่างญาติมิตรที่อาศัยอยู่สองฟากฝั่ง แต่ในขณะที่เดียวกันผู้คนก็ฉวยใช้เอาการมีอยู่ของเส้นเขตแดนระหว่างประเทศนั้นหากการมีอยู่นั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจของตน อาทิเช่น การดำรงชีพด้วยนายเรือนำเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวต้องการเดินเรือข้ามประเทศกล่าวคือการล่องเรือข้ามแม่น้ำโขงจากไทยไปสปป.ลาว นายเรือผู้นั้นสามารถขึ้นอัตราค่าโดยสารได้สูงกว่าการนำเที่ยวภายในประเทศไทยเอง มุมมองแบบเมืองชายแดนศึกษาได้ตระหนักถึงการดำรงอยู่ของเส้นเขตแดนและการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดนดังนี้

ในกรณีอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้าน แนวคิดการวิเคราะห์ผู้คนที่ต้องเดินทางข้ามเส้นเขตแดนและชายแดนชีวการเมืองมีปรากฏอยู่เช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีแรงงานชาวบังคลาเทศที่เข้ามาแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจในอินเดีย (Jamwal 2004) ซึ่งกรณีของบังคลาเทศกับรัฐเบงกอลตะวันตก รัฐมิโซรัม รัฐตรีปุระ

รัฐเมฆาลัย และรัฐอัสสัมนั้นเป็นประเด็นทางประวัติศาสตร์ในเรื่องการปักปันเขตแดนนับตั้งแต่ครั้งอินเดียได้รับ

เอกราชเมื่อ ค.ศ. 1947 ซึ่งการขีดเส้นแบ่งรัฐสองรัฐเสมือนไปแยกผู้คนที่มิปฏิสัมพันธ์ช้านานออกจากกันโดยจะอภิปรายรายละเอียดต่อไป

ผู้คนที่ใช้ชีวิตประจำวันอยู่ในเมืองชายแดน

บทความฉบับนี้เสนอนักวิชาการจากหลากหลายสาขาวิชาที่สามารถจัด

กลุ่มให้อยู่ในชายแดนและเมืองชายแดนศึกษา ซึ่งไม่ได้มุ่งวิเคราะห์ประเด็นแต่เฉพาะผู้คนที่เคลื่อนย้ายข้ามเส้นอาณาเขตรัฐด้วยระยะทางที่ไกลเท่านั้น แต่ยังมีกลุ่มนักวิชาการที่ศึกษาการข้ามแดนของผู้คนที่ใช้ชีวิตประจำวันอยู่ในบริเวณชายแดนนั้น ดังปรากฏในกรณีศึกษาของ Flynn (1997) ที่ได้เสนอว่าผู้คนในดินแดนซาเบ (Shabe) ในชายแดนไนจีเรีย-เบนินนั้นใช้ความเป็นชายแดนมาเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ประเด็นแรก Flynn (1997) ไม่ได้ละเลยปรากฏการณ์ว่าเส้นอาณาเขต (boundary) ที่ใช้แม่น้ำออกปารา (Okpara) มาแยกส่วนดินแดนและผู้คนของทั้งไนจีเรียและเบนินนั้นไม่ใช่ประดิษฐกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นในดินแดนนี้แต่แรก หากแต่เป็นมรดกตกทอดในยุคอาณานิคมซึ่งผลของมันก็หมายความว่าแยกผู้คนที่อยู่บริเวณนี้ และมีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติตลอดจนการค้าออกจากกันตามสัญชาติของรัฐบาลกลางที่ตนสังกัด ประเด็นที่สอง ระดับความเข้มข้นของความเป็นสมัยใหม่ทั้งไนจีเรียและเบนินนั้นต่างกัน กล่าวคือในเบนินที่เคยอยู่ภายใต้การปกครองของชาวต่างชาติจะมีสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานอยู่อาทิเช่นโรงเรียนและโรงพยาบาล แต่ในอีกฝั่งของแม่น้ำก็คือไนจีเรียกลับมีสาธารณูปโภคน้อยกว่า ประเด็นที่สามคือลักษณะภูมิประเทศของท้องที่มีความเฉพาะตัว กล่าวคือธรรมชาติที่ยังอุดมสมบูรณ์ในบริเวณซาเบและแม่น้ำออกปารา ทำให้ผู้คนที่อยู่ในท้องที่ซึ่งคุ้นชินกับทางต้องทำหน้าที่เป็นคนนำทางหากผู้คนภายนอกต้องการจะเดินทางผ่านดินแดนแถบนี้

ในอีกกรณีศึกษาก็คืองานเขียนของ Nick Megoran (2010) ที่เสนอว่าชีวิตผู้คนในบริเวณชายแดน

อุซเบกิสถานและเคอร์กีซสถานนั้นน่าสนใจ กล่าวคือเส้นอาณาเขตมักจะถูกเขียนลงบนพื้นที่ซึ่งมีความสูงชันตามลักษณะภูมิประเทศที่เป็นหุบเขา เมื่อครั้งที่อุซเบกิสถานและเคอร์กีซสถานยังเป็นส่วนหนึ่งของสหภาพโซเวียตในยุคสงครามเย็น ผู้คนยังเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่างชุมชน แม้สหภาพโซเวียตต้องล่มสลายลงเมื่อ ค.ศ. 1991 การไปมาหาสู่ทั้งชาวอุซเบกิสถานและเคอร์กีซสถานก็ยังเป็น

ไปอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเมื่อ ค.ศ. 1993 ประธานาธิบดีอิสลาม คาริมอฟแห่งอุซเบกิสถานได้ประกาศการปิดชายแดนอุซเบกิสถานเพื่อควบคุมการไหลบ่าเข้ามาของเงินสกุลจากรัสเซีย (Megoran 2010) สะพานที่เคยใช้ข้ามระหว่างชุมชนอุซเบกิสถานและเคอร์กีซสถานถูกทำลาย การข้ามแดนต้องมีจุดตรวจและมีการทำหนังสือเดินทางซึ่งนโยบายเช่นนี้กลายมาเป็นอุปสรรคต่อผู้คนในพื้นที่ชายแดนที่มีสายสัมพันธ์ต่อกันทางเครือญาติ วัฒนธรรมและการค้ามาช้านาน แต่กระนั้น Megoran (2010) อ้างว่าผู้คนในบริเวณชายแดนก็ยังใช้ลักษณะเฉพาะที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อนในการเดินทางไปมาหาสู่กันระหว่าง

อุซเบกิสถานและเคอร์กีซสถาน ซึ่งปฏิบัติการในชีวิตประจำวันที่ขัดกับนโยบายที่กำหนดจากส่วนกลางเช่นนี้เป็นสิ่งที่ควรศึกษาอย่างยิ่งกับชายแดนอินเดียและประเทศเพื่อนบ้าน ดังที่นักวิชาการอย่าง Reece Jones (2010) ได้ศึกษาดินแดนแทรก (enclave) ซึ่งพื้นที่บางจุดของบังคลาเทศถูกล้อมรอบด้วยดินแดนภายใต้อธิปไตยของอินเดียตั้งจะกล่าวในลำดับถัดไป

ชายแดนอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านทั้ง 7 โดยสังเขป

กับดักเส้นเขตแดน: ชายแดนที่ยืดการตีความของรัฐเป็นศูนย์กลาง

เมื่อค.ศ. 1994 นักคิดภูมิศาสตร์การเมืองที่ชื่อว่า John Agnew ได้เขียนบทความเรื่อง The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory ซึ่ง Agne ได้

ระบุว่าในทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศโดยเฉพาะจากสำนักสังคมนิยม (political realism) จะปรากฏกับดักเส้นเขตแดน (Territorial Trap) อยู่สามลักษณะ คือ แนวคิดที่ว่าพื้นที่รัฐแยกออกเป็นสองส่วนคือพื้นที่ภายในและภายนอก แนวคิดที่ว่ารัฐเป็นเหมือนภาชนะและการผูกขาดการตีความเขตแดนโดยชนชั้น

นำทางการเมือง

กับดักเส้นเขตแดน (Territorial Trap) นี้ปรากฏอยู่ในนักคิดวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศกระแสหลัก ตั้งแต่สำนักสังคมนิยมคลาสสิกไปจนกระทั่งสังคมนิยมใหม่ (neo-realism) ยกตัวอย่างเช่น Morgenthau (1947, 1948, 1965) Herz (1959, 1968, 1975) และนักคิดที่สวมหมวกสองใบคือทั้งบทบาทนักวิชาการและนักการทูตอย่าง Kennan (1947) ที่เคยดำรงตำแหน่งเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกาประจำกรุงมอสโกในอดีตสหภาพโซเวียตก็มีทัศนะที่ยึดติดกับดักเส้นเขตแดน ในทำนองคล้าย ๆ กันกับนักคิดสังคมนิยมใหม่ (neo-realism) อย่าง Waltz (1979) และ Mearsheimer (2001) กล่าวคือ รัฐมักจะถูกนำไปเปรียบกับลูกบิลเลียด (billiard balls) หรือ หน่วยทางการเมือง (like unit) ที่มีความสัมพันธ์ และหน่วยทางการเมืองเหล่านี้ก็จะมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในระบบระหว่างประเทศ John Ruggie (1998) ในฐานะนักคิดสำนักประดิษฐกรรมทางสังคม (social constructivism) ได้มีการตั้งคำถามกับการกำเนิดของเขตแดน เขากล่าวว่าเขตแดนแบบเวสต์ฟาเลียเป็นการจัดการพื้นที่รูปแบบหนึ่งของชาวยุโรปซึ่งเรียกอีกแบบว่าเป็นญาณวิทยาทางสังคม (social episteme) ซึ่งภายหลังได้ถูกถ่ายทอดไปทั่วโลกด้วยกระบวนการล่าอาณานิคม โดยรวมถึงชายแดนอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านหลังการประกาศเอกราชเมื่อ ค.ศ. 1947 ด้วย และความมีอยู่ของเส้นเขตแดนระหว่างประเทศก็ถูกตั้งคำถามโดยยกรณีสึกษาร่วมสมัยอาทิเหตุการณ์การก่อการร้ายเมื่อวันที่ 11 กันยายน ค.ศ.2001 Daniel Deudney (2007) เองได้เสนอว่าการเมืองภายในประเทศกับการเมืองระหว่างประเทศไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เมื่อผู้ก่อการร้ายที่เป็นชาวอิสลามมีทั้งผู้ที่เป็นชาวปากีสถาน ชาอูดิอาระเบีย เยเมนและโมร็อกโกได้จี้เครื่องบินเพื่อก่อเหตุวินาศกรรมในสหรัฐอเมริกาจนมีผู้เสียชีวิตหลายพันคน เหตุการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวพันกันของพื้นที่การเมืองภายในที่มองว่าเป็นพื้นที่แห่งความสงบตามทัศนะของ Waltz (1979) และแตกต่างกับการเมืองระหว่างประเทศที่พื้นที่

เป็นอนาธิปไตย ทว่าความเป็นอนาธิปไตยกลืนกินพื้นที่การเมืองภายใน กล่าวคือ เหตุวินาศกรรมมีความเชื่อมโยงกับเครือข่ายการก่อการร้ายข้ามชาติซึ่งสามารถเข้าก่อความไม่สงบในพื้นที่สหรัฐอเมริกาได้

หากจะอ้างอิงตามข้อมูลของกรมกิจการชายแดน กระทรวงมหาดไทยของอินเดีย พื้นที่ชายแดนของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านมีความยาว 15,106.7 กิโลเมตรซึ่งมีประเทศเพื่อนบ้านเจ็ดประเทศ คืออัฟกานิสถาน บังคลาเทศ ภูฏาน จีน เนปาล เมียนมาและปากีสถาน กล่าวคือชายแดนอินเดีย-อัฟกานิสถานในกรณีที่ยินดีได้อ้างอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนแคชเมียร์ทั้งหมด เขตสหภาพลาดักข์ของอินเดียจะมีเส้นเขตแดน (boundary) กับอัฟกานิสถานคิดเป็น 106 กิโลเมตร ชายแดนอินเดีย-บังคลาเทศที่ครอบคลุมรัฐเบงกอลตะวันตก เมฆาลัย มิโซรัม ตริปูระและอัสสัมของอินเดียที่ติดกับบังคลาเทศจะมีความยาว 4096.7 กิโลเมตร โดยมีแม่น้ำพรหมบุตรและแม่น้ำคงคาเป็นเส้นเขตแดนธรรมชาติ ส่วนพื้นที่ของรัฐเบงกอลตะวันตก อรุณาจัลประเทศและอัสสัมที่เป็นชายแดนอินเดีย-ภูฏานมีความยาว 699 กิโลเมตร ชายแดนอินเดีย-จีนจะมีพื้นที่สหภาพลาดักข์ รัฐหิมาจัลประเทศ รัฐอุตตรขันธ์ รัฐสิกขิมและรัฐอรุณาจัลประเทศที่มีชายแดนติดกับสาธารณรัฐประชาชนจีนและมีความยาว 3,488 กิโลเมตรโดยมีแม่น้ำพรหมบุตรบริเวณทิเบตและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียเป็นเส้นแบ่งเขตแดนทางธรรมชาติ ชายแดนอินเดีย-เนปาลบนเทือกเขาหิมาลัยมีความยาวทั้งหมด 1,751 กิโลเมตรโดยครอบคลุมพื้นที่ของรัฐพิหาร รัฐอุตตรขันธ์ รัฐอุตตรประเทศ รัฐสิกขิมและรัฐเบงกอลตะวันตก ชายแดนอินเดีย-เมียนมามีความยาวทั้งหมด 1,643 กิโลเมตร โดยรัฐของอินเดียที่ติดกับเมียนมาประกอบไปด้วยอรุณาจัลประเทศ รัฐนากาแลนด์ รัฐมิโซรัมและรัฐมณีปุระ ส่วนชายแดนอินเดีย-ปากีสถานมีความยาว 3,323 กิโลเมตรโดยมีแม่น้ำสินธุเป็นเส้นเขตแดนธรรมชาติที่ครอบคลุมพื้นที่รัฐจัมมูและแคชเมียร์ สหภาพลาดักข์ รัฐปันจาบ รัฐราชสถานและรัฐคุชราฏ

นักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์ หากจะกล่าวโดยเฉพาะเจาะจงลงไป

เลยก็คือความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในฐานะสาขาวิชาได้มีแนวคิดที่มีลักษณะของกับดักเส้นเขตแดน เมื่อได้วิเคราะห์ถึงประเด็นชายแดนระหว่างอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่มีปัญหาอย่างพื้นที่ชายแดนอินเดีย-ปากีสถาน เช่นในงานของ Narendra Singh Sarila (2009) โดยได้วิเคราะห์ประเด็นการแบ่งอินเดีย (Partition of India) จนเป็นจุดกำเนิดของชายแดนอินเดีย-ปากีสถานในปี ค.ศ. 1947 ในกรณีนี้มุมมองของ Sarila (2009) รวมถึง Craig Jeffrey (2017) ที่เขียนหนังสือเรื่อง Modern India: A Very Short Introduction ได้ผลิตซ้ำฐานคิดที่ได้รับการยอมรับในการเมืองระหว่างประเทศที่มีการบันทึกในหน้าประวัติศาสตร์คือการแยกพื้นที่ภายในออกจากภายนอกรัฐเมื่อปากีสถานทั้งตะวันตกและตะวันออกต้องแยกออกเป็นรัฐอธิปไตย และในกรณีของปากีสถานตะวันตกซึ่งกลายมาเป็นปากีสถานในปัจจุบันมีประเด็นความขัดแย้งที่ตามมากกว่าหลายทศวรรษ Sarila (2009) วิเคราะห์ตัวแสดงในการเมืองระหว่างประเทศหลากหลายกลุ่มซึ่งประกอบไปด้วยจักรวรรดิอังกฤษในช่วงปลดปล่อยอาณานิคมและในยุคสงครามเย็นที่การเมืองระหว่างประเทศในระดับโลกเป็นการต่อสู้กันระหว่างอุดมการณ์ทางการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกาและสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ของสหภาพโซเวียตเอง มหาอำนาจทั้งสองก็มีบทบาทในความขัดแย้งบริเวณชายแดนปากีสถานและอินเดียอีก ในกรณีนี้กับดักเส้นเขตแดนในลักษณะของการมองรัฐโดยใช้ฐานคิดว่าเป็นภาชนะบรรจุปรากฏอยู่โดยตลอดตั้งแต่การวิเคราะห์การเมืองในศตวรรษที่ 19 มาจนถึงยุคสงครามเย็นดังจะปรากฏได้จากงานเขียนของ Pant (2008) ที่ระบุว่าอินเดียบอกปากีสถานนั้นมีปัญหาชายแดนที่เรื้อรังและปัญหานี้ส่งผลกระทบต่อแผนการนำเข้าน้ำมันจากอิหร่าน และแม้ยุคหลังสงครามเย็นที่ Kugiel (2017) ได้วิเคราะห์ประเด็นเรื่องอำนาจละมุน (soft power) ที่อินเดียมีต่อประเทศเพื่อนบ้านอย่างปากีสถานก็ยังถือว่าไม่สามารถหลีกเลี่ยงฐานคิดที่ว่ารัฐเปรียบเสมือนภาชนะไปได้ กล่าวคือหากจะอ้างอิงตามข้อเสนอของ Joseph Nye (2004) อำนาจละมุนหมายถึงอำนาจที่ไม่ใช่การที่รัฐใดรัฐหนึ่งแสดงศักยภาพทางการทหาร หรือทางการ

เงินในการบีบบังคับให้รัฐอื่นปฏิบัติการใด ๆ หรือไม่ปฏิบัติการใด ๆ ตามที่ตนต้องการ แต่เป็นอำนาจในการดึงดูดให้รัฐอื่นคล้อยตามจนมีการดำเนินการหรือไม่ดำเนินการใด (Nye 2004) ในประเด็นนี้สื่อบันเทิงจากอินเดีย (Bollywood) ถือว่ามีบทบาทสำคัญที่น่ารายได้ให้กับอินเดียเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีผู้บริโภคจากปากีสถานจำนวนมหาศาล ขณะที่ Kugiel (2017) อธิบายเรื่องอำนาจละมุนของอินเดียที่มีต่อปากีสถานกับดักเส้นเขตแดนก็ปรากฏอยู่แม้ว่าจะไม่ได้กล่าวถึงปฏิบัติการทางการทหารหรือการป้องกันอำนาจอธิปไตยก็ตาม

ในทำนองเดียวกันประเด็นพิพาทด้านชายแดนอินเดียบกับสาธารณรัฐประชาชนจีน นั้นปรากฏกับดักเส้นเขตแดนครบทั้ง 3 ประการ คือมีแนวคิดที่เชื่อว่าพื้นที่ภายในและภายนอกรัฐแยกออกจากกันเบ็ดเสร็จเด็ดขาด เมื่อ Sawhney และ Wahab (2017) เสนอแนะให้รัฐบาลอินเดียมีท่าทีที่แข็งกร้าวในการพัฒนาสมรรถนะทางทหารมากขึ้นเพื่อรับมือกับความสัมพันธ์กับสาธารณรัฐประชาชนจีน เมื่อเป็นเช่นนี้กับดักเส้นเขตแดนอีกสองประการคือฐานคิดว่ารัฐเป็นภษณะบรรจและ การตีความชายแดนที่ผูกขาดโดยชนชั้นนำจึงปรากฏตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ในประเด็นเรื่องการมองว่าพื้นที่ภายในและภายนอกรัฐต้องแยกออกจากกันปรากฏเมื่อผู้แต่งเสนอว่าสาธารณรัฐประชาชนจีนพยายามจะข้ามมาใช้อิทธิพลเหนือเส้นแบ่งอำนาจอธิปไตยจีน-อินเดียภายใต้ชื่ออย่างเป็นทางการว่าเส้นควบคุมที่แท้จริง (Line of Actual Control) ที่นายกรัฐมนตรีจีนเมื่อปี ค.ศ.1959 คือโจ เอินไหลได้ใช้อธิบายในการปกป้องอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนระหว่างทั้งสองรัฐซึ่งแม้กระนั้นก็ยังมีการตีความที่ไม่ตรงกันของจากรัฐบาลปักกิ่งและนิเวดลิว่าจุดใดควรอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของจีนและอินเดีย และในการมองว่ารัฐเป็นเสมือนภษณะบรรจปรากฏเมื่อ Davendra Nath Panigrahi (2016) ได้กล่าวถึงความทะเยอทะยานและไม่เป็นมิตรของจีนที่มีต่ออินเดียโดยการพยายามสนับสนุนปากีสถานและการครอบครองพื้นที่แคชเมียร์ของปากีสถาน ในที่นี้จีนปากีสถานและอินเดียถูกมองเป็นเหมือนรัฐซึ่งตั้งอยู่บนฐานคิดว่าชายแดนคือขอบ

ภาชนะที่ใช้บรรจุทรัพยากรและการสนับสนุนปากีสถานก็เพื่อเป็นการคานอำนาจกับอินเดียในภูมิภาค เช่นเดียวกันกับ Craig Jeffrey (2017) ที่กล่าวถึงการกระทบกระทั่งบริเวณชายแดนเมื่อจีนผนวกทิเบตในปี ค.ศ.1950 และประธานาธิบดีชวาหะร์ลาล เนห์รูเดินทางเยือนจีนในปี ค.ศ.1954 และยอมรับว่าจีนมีอำนาจอิทธิพลเหนือทิเบต ในการนี้ผู้ที่มิชอบกับการเจรจาต่อรองการเมืองระหว่างรัฐสามรัฐย่อมจะเป็นผู้นำทางการเมืองซึ่งได้มีการกล่าวถึงบทบาทของนายกรัฐมนตรีหวัง อี้ของจีนและนายเนเรนทรา โมดี ประธานาธิบดีอินเดีย (Panigrahi, 2016) ในทำนองคล้ายกันทั้ง Pant (2008) เสนอว่าสาธารณรัฐประชาชนจีนนั้นมีความทะเยอทะยานที่จะเข้ามามีอิทธิพลในมหาสมุทรอินเดีย Sawhney และ Wahab (2017) จึงได้พยายามมีอิทธิพลผ่านเส้นควบคุมที่แท้จริง อินเดียจึงต้องพยายามพัฒนาศักยภาพทางการทหารเพื่อรับมือกับความก้าวร้าวของจีนที่อาจจะรุกรานในอนาคต ในที่นี้ชนชั้นนำทางการเมืองจึงมีบทบาทเป็นอย่างมากในการกำหนดนโยบายการพัฒนาอาวุธยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ

ในบริเวณชายแดนอินเดีย-เมียนมา Thant Myint-U (2007) ได้บรรยายถึงประวัติศาสตร์การเป็นรัฐของเมียนมาทั้งการตกเป็นอาณานิคมของจักรวรรดิอังกฤษร่วมกับอินเดียและในช่วงประกาศเอกราชที่นายพล

อองซานมีบทบาทเป็นอย่างมาก ถึงอย่างนั้นก็ตีในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างเมียนมากับอินเดีย แม้ว่าประเด็นด้านชายแดนจะไม่ได้มีการพูดถึงเป็นจุดสำคัญแต่เนื่องจากชนชั้นนำในยุคอาณานิคมอย่างนายพลอองซาน และความสัมพันธ์ทางการทูตเป็นจุดวิเคราะห์หลัก จึงสามารถอนุมานได้ว่าการตีความเรื่องชายแดนอินเดีย-เมียนมาถูกผูกขาดโดยชนชั้นนำของทั้งสองรัฐซึ่งก็เป็นหนึ่งในสามประเด็นกับดักเส้นเขตแดน ในกรณีนี้ Kugiel (2017, 49) ได้นำเสนอถึงความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนำทางการเมืองของอินเดียบกับเมียนมา เมื่อรัฐบาลทหารในกรุงย่างกุ้งได้มีการปราบปรามการประท้วงของนักศึกษาเมียนมาอย่างรุนแรงเมื่อ ค.ศ.1988 ผู้นำในรัฐบาลอินเดียได้แสดงท่าทีวิพากษ์วิจารณ์นโยบายภายในของเมียนมา

นมาโดยถือว่าการแทรกแซงอย่างสร้างสรรค์ (constructive engagement) ของรัฐบาลอินเดีย และฐานคิดการมองรัฐซึ่งชนชั้นนำผูกขาดการตีความพื้นที่นำมาซึ่งการมองรัฐว่าเป็นเหมือนภาชนะบรรจุอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ในความสัมพันธ์สามฝ่ายระหว่างอินเดีย เมียนมาและบังคลาเทศ เมื่ออินเดียเสนอแผนการวางท่อขนส่งแก๊สธรรมชาติไปยังเมียนมาโดยใช้ดินแดนบังคลาเทศเป็นทางผ่านและอินเดียยินดีเสียค่าธรรมเนียม 125 ล้านดอลลาร์สหรัฐให้กับบังคลาเทศ บังคลาเทศเองก็ปรารถนาในทำนองเดียวกันที่ต้องการการอำนวยความสะดวกจากอินเดียในการขนส่งพลังงานน้ำจากเนปาลและภูฏาน (Pant, 2008) ในกรณีเช่นนี้ทั้งอินเดีย เมียนมา บังคลาเทศ เนปาลและภูฏานถูกบรรยายในลักษณะที่เปรียบเสมือนเป็นวัตถุไม่ต่างไปจากลูกบิลเลียดที่เป็นความเปรียบเปรยที่ใช้กับรัฐในระบบระหว่างประเทศตามภาษาของนักคิดสังคมนิยมใหม่อย่าง Mearsheimer (2001)

ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ชายแดนระหว่างอินเดียกับภูฏานรวมถึงเนปาล มีการนำประเด็นเรื่องลักษณะเฉพาะของภูมิประเทศซึ่งเป็นพื้นที่เทือกเขาหิมาลัยมาวิเคราะห์ ดังจะเห็นได้จากงานของ K. Warikoo (2009) ที่วิเคราะห์ชายแดนอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่บริเวณเทือกเขาหิมาลัยอาทิเช่น ภูฏานและเนปาล โดยใช้ประเด็นทางประวัติศาสตร์และภูมิรัฐศาสตร์เกี่ยวกับกรณีพิพาทในเรื่องชายแดน การจัดการชายแดนและการเจรจาทางการทูต ในกรณีเช่นนี้แม้ว่าจะมีประเด็นเรื่องลักษณะของภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่สูงเข้ามาประกอบการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียกับภูฏานเช่นการจัดการเรื่องน้ำและการเปลี่ยนแปลงทางภูมิอากาศรวมถึงกล่าวถึงความร่วมมือกันทางด้านสาธารณสุขภาคพื้นพื้นฐานเช่นการก่อสร้างถนนเพื่อส่งเสริมการค้าระหว่างอินเดียกับภูฏาน แต่เป็นที่สังเกตว่ากับดักเส้นเขตแดนในการมองรัฐว่าเป็นภาชนะและการผูกขาดอำนาจการตัดสินใจในหมู่ชนชั้นนำทางการเมืองยังปรากฏอยู่เสมอเมื่อความร่วมมือนั้นผูกขาดอยู่กับการเจรจากันในหมู่ผู้นำรัฐไม่ว่าจะเป็นอินเดีย จีน เนปาลและภูฏาน ซึ่งลักษณะทั้งสามประการก็ยิ่งปรากฏในบทความว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่าง

อินเดีย-เนปาลไม่ว่าจะเป็นของ Lok Raj Baral (1992) ที่ระบุถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างอินเดียและเนปาลที่มีชายแดนติดกันตามแนวเทือกเขาหิมาลัย และ Nirmala Singh (2011) ที่เสนอว่าความสัมพันธ์ระหว่างอินเดียในสหสวรรษใหม่นี้ยังคงเป็นเช่นที่เคยเป็นคือมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันแม้ว่า Singh (2011) จะเสนอว่าเศรษฐกิจและการค้าระหว่างประเทศตามหลักเสรีนิยมจะยังได้รับการยอมรับและเติบโตมากขึ้น แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเส้นเขตแดนระหว่างประเทศของอินเดียและเนปาลจะถูกกลบออกไป ในทางตรงกันข้ามฐานคิดที่มองว่าอินเดียและเนปาลเป็นรัฐที่มีชายแดนเป็นเหมือนขอบภาชนะก็ยังคงปรากฏอยู่ในประเด็นชายแดนของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านอื่นยังไม่ปรากฏงานวิชาการทางสังคมศาสตร์ของชายแดนศึกษาและเมืองชายแดนศึกษาที่มีลักษณะกับดักเส้นเขตแดนชัดเจนด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้ กล่าวคือในพื้นที่ชายแดนอินเดียกับอัฟกานิสถาน ยังไม่มีงานวิชาการใดศึกษาอย่างเป็นขั้นเป็นอันเนื่องจากพื้นที่ซึ่งรัฐบาลอินเดียอ้างว่าติดกับอัฟกานิสถานนั้นยังอยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นกรณีพิพาทกับปากีสถานอยู่

เป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อประเด็นชายแดนอินเดีย-บังคลาเทศถูกยกขึ้นมากลึงในวงวิชาการทางสังคมศาสตร์ ส่วนใหญ่บทความที่น่าสนใจจะกล่าวถึงผลกระทบของการปักปันเขตแดนระหว่างบังคลาเทศกับอินเดียอันเป็นมรดกตกทอดมาจากยุคอาณานิคมซึ่งส่งผลต่อผู้คนในรัฐเบงกอลตะวันตกและบังคลาเทศ นอกจากนี้ยังงานวิชาการว่าด้วยแรงงานข้ามชาติบังคลาเทศที่เข้ามาทำงานในอินเดีย เมื่อมีงานวิชาการในสองลักษณะ ย่อมหมายความว่าภาวะกับดักเส้นเขตแดนเริ่มเป็นที่ได้รับการตระหนักรู้และรับมือทางวิชาการ โดยมีการเสนอทางเลือกอื่นในการวิเคราะห์จุดกำเนิดของชายแดนอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้าน การมีอยู่และการที่ผู้คนเคลื่อนย้ายข้ามเส้นเขตแดนดังกล่าว

คนข้ามรัฐ: ชายแดนบนร่างกายมนุษย์

หนึ่งในลักษณะกับดักเส้นเขตแดนที่สำคัญก็คือการที่บทความทางด้านวิชาการให้ความสำคัญกับเสียงของชนชั้นนำทางการเมืองที่มีบทบาทในการตีความและกำหนดนโยบายการจัดการชายแดนมากกว่ากลุ่มที่ไม่ได้เป็นถืออำนาจรัฐเช่นพลเมืองของรัฐต้นทางที่เดินทางไปยังรัฐปลายทางและต้องผ่านกระบวนการตรวจค้นเข้าเมืองหรือแม้กระทั่งกลุ่มที่อยู่ในสถานะชายขอบเช่นแรงงานที่ไม่ได้มีการจดบันทึก อย่างไรก็ตามแม้ว่าความพยายามที่จะศึกษาปรากฏการณ์คนข้ามรัฐจะดูประหนึ่งว่าไม่ได้ยึดติดกับการลากเส้นเขตแดนลงบนดินแดนอธิปไตย (territory) โดยย้ายการวิเคราะห์การใช้อำนาจอธิปไตยลงบนร่างกายของมนุษย์ดังที่ Nick Vaughan-Williams (2009) ได้เสนอไว้ว่าเป็น “ชายแดนแบบชีวะการเมือง” แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่ากับดักเส้นเขตแดนในประเด็นเรื่องฐานคิดที่แยกพื้นที่ภายในและภายนอกรัฐนั้นจะถูกปล่อยออกไปโดยสิ้นเชิง ในทางตรงกันข้ามฐานคิดดังกล่าวยังคงปรากฏอยู่ในงานวิชาการที่วิเคราะห์คนข้ามรัฐในยุคแรก ๆ ที่นักวิชาการจะนิยามว่าคนข้ามแดนว่าเป็นผู้อพยพ (migration) ดังที่ปรากฏในงานเขียนของ Pravin M. Visaria (1969) ที่รายงานวาระระหว่างปี ค.ศ. 1951-1961 มีผู้อพยพที่เกิดในปากีสถานไปยังอินเดีย รวมถึงได้มีการวิเคราะห์เส้นทางการอพยพเช่นชาวฮินดูที่เกิดในปากีสถานตะวันออก (ภายหลังกลายเป็นบังคลาเทศ) เข้ามายังอินเดียและได้กลายเป็นคนพลัดถิ่น (displaced persons) อยู่ในอินเดีย รัฐบาลอินเดียได้บังคับใช้สำมะโนครัวเพื่อนิยามผู้พลัดถิ่นจากปากีสถานตะวันตกในเดือนตุลาคม ค.ศ. 1948 และจากปากีสถานตะวันออกในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1949 ในทางกลับกันก็มีชาวมุสลิมที่เกิดในอินเดียและย้ายถิ่นไปยังปากีสถานที่เรียกว่า Muhajirs (Visaria 1969, 323) ประเด็นนี้กลายมาเป็นปัญหาระหว่างประเทศของทั้งอินเดียและปากีสถาน

อินเดียเป็นรัฐที่รับผู้อพยพเป็นจำนวนมากและส่วนใหญ่ก็มาจากประเทศเพื่อนบ้านที่อยู่ในเอเชียใต้ด้วยกัน Khadira และ Kumar (2015) ได้เสนอความเห็นว่ารัฐบาลอินเดียควรใส่ใจปัญหาผู้อพยพมากขึ้นโดยการแยกแยะ

กลุ่มและการเคลื่อนย้ายของประชากรที่เป็นผู้อพยพเพื่อผลประโยชน์ของอินเดีย ในฐานะรัฐปลายทางเอง แต่ถึงอย่างนั้นก็ดีรัฐบาลอินเดียก็ควรใส่ใจประเด็นเรื่องมนุษยธรรมในกลุ่มที่เข้ามาแสวงหางานทำในอินเดียด้วย แม้ว่าจะพยายามทำความเข้าใจและรับฟังเสียงของกลุ่มคนที่อยู่ในสภาวะชายขอบอย่างแรงงานพลัดถิ่น แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังคงประกอบไปด้วยกับดักเส้นเขตแดนที่ยังปรากฏอยู่ในงานเขียนของ Khadira และ Kumar (2015) กล่าวคือฐานคิดที่ว่าแรงงานที่เข้ามาหางานทำในอินเดียมีแนวโน้มที่จะเป็นภัยคุกคามต่อผลประโยชน์ของรัฐ รัฐจึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจเพื่อควบคุมดูแลผู้คนเหล่านี้ ย่อมมีนัยยะถึงการให้อำนาจต่อเจ้าหน้าที่รัฐในการจัดการแรงงานกลุ่มดังกล่าว แม้ว่าจะมีความพยายามในการรับฟังความต้องการของกลุ่มผู้ใช้แรงงานปรากฏขึ้นมาบ้างก็ตาม

ในกรณีแรงงานชาวบังคลาเทศที่เข้ามาแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจในอินเดีย (Jamwal, 2004) ซึ่งในกรณีของบังคลาเทศกับรัฐเบงกอลตะวันตก รัฐมิโซรัม รัฐตรีปุระ รัฐเมฆาลัย และรัฐอัสสัมนั้นเป็นประเด็นทางประวัติศาสตร์ในเรื่องการปักปันเขตแดนนับตั้งแต่ครั้งอินเดียได้รับเอกราชในปี ค.ศ. 1947 แต่อย่างไรก็ดี แรงงานชาวบังคลาเทศไม่ได้เข้ามาแสวงหาโอกาสทางเศรษฐกิจแต่เฉพาะในพื้นที่ซึ่งมีชายแดนบังคลาเทศ-อินเดียเท่านั้น แต่ยังมีแรงงานชาวบังคลาเทศจำนวนมากไม่น้อยที่เข้าไปทำงานในรัฐที่ไกลออกไปและไม่ได้รับการจดบันทึกอย่างถูกต้องตามกฎหมายทางฝั่งตะวันตกของมหาสมุทรอินเดียคือมุมไบในรัฐมหาราษฏระ (Banjan, 2009) ในการเลือกตั้งอินเดียในปลายทศวรรษที่ 2000 รัฐเบงกอลตะวันตกและรัฐอัสสัมที่มีชายแดนติดกับบังคลาเทศได้พยายามนำนโยบายส่งตัวแรงงานที่ผิดกฎหมายกลับประเทศต้นทาง รัฐมหาราษฏระแม้จะอยู่ไกลออกไปก็ได้เข้าร่วมกับนโยบายดังกล่าวด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคการเมืองท้องถิ่นอย่างพรรค Shiv Sena ที่มีลักษณะชาตินิยมขวาจัดและพยายามปลุกกระแสชาตินิยมว่าแรงงานที่ไม่ได้รับการจดบันทึกจากบังคลาเทศหรือแม้กระทั่งชาวมุสลิมเหล่านี้ อาจมีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มก่อการร้ายที่ถือว่าเป็นภัยคุกคามของอินเดียในช่วง

เวลานั้น Banjan (2009) เสนอว่าควรมีการทำความเข้าใจประเด็นแรงงานที่ไม่ได้รับการจัดบันทึกเสียใหม่ นับตั้งแต่ในตัวแรงงานเอง ในระดับเจ้าหน้าที่ตำรวจของรัฐและนักการเมือง ว่ามนุษย์มีการย้ายถิ่นฐานเพื่อโอกาสที่ดีขึ้นของชีวิตมาตลอดประวัติศาสตร์จนกระทั่งที่มีการลงนามในสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลียในปี ค.ศ.1648 ในยุโรปที่แยกผู้คนและพื้นที่ออกจากกัน เมื่อผู้คนที่ต้องการจะเดินทางข้ามรัฐก็จะต้องขออนุญาตจากรัฐปลายทางเสียก่อนจนบ่อยครั้งทำให้เสียโอกาสในพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งข้อจำกัดในประเด็นนี้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ในทัศนะของ Banjan (2009)

เมืองชายแดนศึกษา: เมื่อชีวิตประจำวันมีปฏิสัมพันธ์กับเส้นเขตแดน

เป็นเรื่องยากที่จะหลุดพ้นไปจากกับดักเส้นเขตแดน (Territorial Trap) เมื่อใดก็ตามที่รัฐชาติยังคงเป็นตัวแสดงในการเมืองระหว่างประเทศ (Wisaijorn 2017) ในกรณีของอินเดียนกับประเทศเพื่อนบ้านก็ไม่มีข้อยกเว้น ฉะนั้นการตระหนักรู้ถึงการมีอยู่ของเส้นเขตแดน การตระหนักรู้ว่าบางครั้งผู้คนข้ามแดนอาจจะปฏิบัติตามข้อบังคับของรัฐชาติที่ต้องการควบคุมการเคลื่อนย้ายข้ามแดนของพวกเขาหรือบางครั้งพวกเขาก็อาจจะไม่ปฏิบัติตามขึ้นอยู่กับบริบท ณ เวลานั้นและการตระหนักรู้ถึงชีวิตประจำวันของผู้คนที่ไม่ได้อยู่ในสถานะชนชั้นนำทางการเมืองในขณะที่พวกเขาและเธอกำลังมีปฏิสัมพันธ์กับเส้นแบ่งเขตแดนจึงเป็นแนวทางที่ประนีประนอมและเปิดโอกาสให้มีตัวแสดงเพิ่มมากขึ้นในการเมืองระหว่างประเทศ

ประเด็นเรื่องเมืองชายแดน (Borderland) ถูกพัฒนาต่อยอดขึ้นมาในทางวิชาการดังที่ปรากฏในงานของ Jonathan Goodhand (2005, 2008) ได้เสนอแนวคิดที่ว่าแม้ทฤษฎีรัฐศาสตร์กระแสหลักรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมักจะตั้งฐานคิดที่ยึดรัฐเป็นศูนย์กลาง ดังนั้นชายแดนจึงอยู่ในฐานะพื้นที่ชายขอบของรัฐเพื่อรอให้ส่วนกลางเข้าไปทำความเข้าใจและดำเนินการจัดการรักษา

อำนาจอธิปไตย แต่ถึงอย่างนั้นในหลาย ๆ กรณีพื้นที่ชายแดนก็มีอำนาจในการตัดสินใจด้วยตัวเองและบ่อยครั้งการดำเนินนโยบายในท้องถิ่นที่เป็นชายแดนก็มีอิทธิพลต่อนโยบายของส่วนกลางของรัฐด้วย เช่นบริเวณชายแดนอัฟกานิสถานกับอุซเบกิสถานซึ่งพื้นที่ชายแดนนั้นรัฐบาลกลางมีอิทธิพลอยู่ไม่มาก หากจะเทียบกับอิทธิพลของผู้ปกครองในระดับท้องถิ่น จนหลายครั้งรัฐบาลกลางต้องฟังเสียงจากผู้มีอำนาจที่อยู่ติดกับชายแดนอุซเบกิสถาน ด้วยเหตุนี้ Goodhand (2005, 2008) จึงเสนอแนวคิดว่าด้วยเมืองชายแดน กล่าวคือไม่ได้มองว่าพื้นที่ชายแดนต้องรอให้ส่วนกลางของรัฐเข้าไปทำความเข้าใจหรือเข้าไปจัดการเสมอไป และในทางวิชาการเองก็เช่นกัน การทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนไม่จำเป็นต้องอาศัยการตีความโดยยี่ดรัฐเป็นศูนย์กลาง หากแต่ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่บริเวณเมืองชายแดนสามารถส่งเสียงของตน สื่อประสบการณ์ของตนที่มีปฏิสัมพันธ์กับเส้นอาณาเขตรัฐในชีวิตในบริเวณชายแดน ในชีวิตประจำวันได้ด้วยเช่นกัน ในกรณีนี้แม้ว่าเส้นเขตแดนระหว่างประเทศจะไม่ได้ถูกลบออกไปทั้งในทางปฏิบัติและในทางทฤษฎี แต่การตระหนักรู้ถึงชีวิตผู้คนที่ปฏิสัมพันธ์ในพื้นที่ชายแดนซึ่งอำนาจอธิปไตยของรัฐสองรัฐเป็นอย่างน้อยมาบรรจบก็ถือว่าเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่จะทำให้ผู้คนที่ไม่ได้อยู่ในฐานะผู้ถืออำนาจรัฐได้ส่งเสียงของตนทั้งในทางการกำหนดนโยบายและในวงวิชาการเองก็ตาม

เมื่อกล่าวถึงการใช้มุมมองเมืองชายแดนศึกษาเข้าไปอธิบายพื้นที่ชายแดนดินแดนบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียอันประกอบไปด้วยรัฐมิโซรัม รัฐอัสสัม รัฐมณีปุระ รัฐอรุณาจัลประเทศและรัฐนากาแลนด์เป็นพื้นที่ซึ่งนักวิชาการอย่าง Pachau และ Van Schendel (2016) ให้ความสนใจด้วยเหตุผลสี่ประการดังต่อไปนี้ ประการแรกพื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียนั้นเป็นพรมแดน (frontier) ในความหมายของพื้นที่ซึ่งบรรจบกับอดีตอาณานิคมของพม่าที่ภายหลังถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอังกฤษในอินเดียและกับบรรจบกับจักรวรรดิจีน คำว่าพรมแดน (frontier) ความหมายแตกต่างจากชายแดน

(border) ในแง่ที่ว่าพรมแดนเป็นเส้นที่แยกส่วนอำนาจอธิปไตยของรัฐที่ไม่ได้มีความเคร่งครัดตามตรรกะของรัฐแบบเวสต์ฟาเลียนัก ซึ่งประจวบเหมาะกับการสนธิสัญญาการค้าระหว่างประเทศก่อนที่จักรวรรดิอังกฤษจะสามารถผนวกอาณานิคมเข้าไว้เป็นอาณานิคมได้ การบังคับใช้เรื่องเส้นอาณาเขตในยุคนั้นก็ไม่ได้มีความเข้มข้นนักทำให้การเคลื่อนย้ายถ่ายเทของผู้คนเกิดขึ้นได้โดยตลอด และความหมายของคำว่าพรมแดนในบริบทของพื้นที่ที่เป็นจุดตัดระหว่างอินเดีย จีนและเมียนมาในอดีตก็ปรากฏอิทธิพลของรัฐอยู่น้อยมากแต่ทว่าอิทธิพลของชนพื้นเมืองจะปรากฏอยู่เด่นชัดกว่า (Leach 1954) ซึ่งส่งผลสืบเนื่องต่อลักษณะประการที่สองเมื่ออินเดียประกาศเอกราชจากอังกฤษ พื้นที่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียเองก็ยังถือว่าเป็นดินแดนที่อยู่ห่างไกลจากส่วนกลางของรัฐ และเหตุผลประการที่สามคือดินแดนบริเวณนี้กลายเป็นจุดตัดของสองภูมิภาคใหญ่ ๆ คือเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งตัวแสดงที่หลากหลายตั้งแต่ผู้คนในท้องถิ่นในบริเวณชายแดนเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้อพยพและแรงงานที่ไม่ได้มีการบันทึกหลายประเทศเข้ามา มีบทบาททั้งจากเมียนมา บังคลาเทศ เนปาล จีน และอินเดีย (Pachau and Van Schendel 2016)

ชีวิตประจำวันที่อยู่ในบริเวณชายแดนได้ถูกกล่าวถึงในงานของ Nitish Sen-gupta (2011) โดยเฉพาะอย่างยิ่งชายแดนอินเดีย-บังคลาเทศที่กินพื้นที่บริเวณแม่น้ำพรหมบุตรและแม่น้ำคงคา ผู้คนที่อยู่ในบังคลาเทศจำนวนมากมีอัตลักษณ์ที่เป็นชาวเบงกอล หลายต่อหลายครั้งการใช้เส้นแบ่งอาณาเขตรัฐตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศที่เป็นแผนที่ทางกฎหมาย (juridical mapping) กับแผนที่ทางวัฒนธรรมไม่สอดคล้องกันกับแผนที่วัฒนธรรม (cultural mapping) ของผู้คนที่ มีอัตลักษณ์เป็นชาวเบงกอล เมื่อแบ่งอินเดียในปี ค.ศ.1947 และเกิดการสถาปนาปากีสถานตะวันออกขึ้น หลายต่อหลายครั้งแผนที่ที่เป็นผลมาจากการเจรจาต่อรองของชนชั้นนำทางการเมืองไม่ว่าจะเป็นอินเดีย ปากีสถานหรืออังกฤษกลับส่งผลมาสู่ชีวิตประจำวันของผู้คน ส่วนในกรณีของชายแดนของอินเดียกับประเทศ

เพื่อนบ้านปรากฏงานวิชาการที่วิเคราะห์ชีวิตประจำวันของผู้คนในบริเวณชายแดนอินเดีย-บังคลาเทศของ Reece Jones (2010) เนื่องจากพื้นที่บริเวณนี้ในยุคที่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของจักรวรรดิอังกฤษในอินเดีย ผู้คนมีการตั้งถิ่นฐานกระจัดกระจายไปทั่วอาณาบริเวณอ่าวเบงกอล และเมื่อมีการปักปันอาณาเขตหลังจากการประกาศเอกราชของอินเดียและปากีสถานตะวันออกเมื่อ ค.ศ. 1955 และภายหลังกลายเป็น

บังคลาเทศ จนเกิดดินแดนส่วนแยก (enclave) ของรัฐสองรัฐต้องมีการปักปันตามศาสนาของผู้คนระหว่างชาวมุสลิมของปากีสถานตะวันออกและชาวฮินดูของอินเดีย ชุมชนของชาวปากีสถานตะวันออกในบางจุดจึงถูกล้อมรอบด้วยพื้นที่ของชาวฮินดูของอินเดียและชุมชนของอินเดียบางจุดถูกล้อมรอบด้วยชุมชนของชาวปากีสถานตะวันออก ซึ่งภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นบังคลาเทศเมื่อ ค.ศ. 1971 ทำให้พื้นที่อินเดียหลาย ๆ เขตถูกตัดขาดจากรัฐบาลกลางของของตน นอกจากนี้แล้วเขตแดนอินเดีย-บังคลาเทศหลายจุดก็ยังไม่เป็นที่ชัดเจน ในทศวรรษที่ 1980 ถึง 1990 กลุ่มก่อการร้ายและอาชญากรหลายกลุ่มได้ใช้พื้นที่ในดินแดนส่วนแยกเป็นแหล่งกบดาน Reece Jones (2010) ได้ระบุถึงความสำคัญของชีวิตประจำวันของพลเมืองอินเดียที่มีภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนส่วนแยกที่ห้อมล้อมไปด้วยพื้นที่บังคลาเทศหลายครั้งเรือมีฐานะยากจนเกินไปที่จะย้ายภูมิลำเนา ชาวอินเดียเหล่านั้นจึงจำเป็นต้องพึ่งพาตนเองและก็เป็นเรื่องลำบากเมื่อพวกเขาต้องเผชิญกับอาชญากรรม ทว่าไม่สามารถแจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจอินเดียให้ดำเนินการได้อย่างสะดวกเพราะพื้นที่ของพวกเขาถูกตัดขาดจากรัฐบาลกลาง ในขณะที่เดียวกันเจ้าหน้าที่ตำรวจของบังคลาเทศก็ไม่สามารถดำเนินการใด ๆ ได้ในพื้นที่ได้อำนาจอธิปไตยของอินเดีย แม้ว่าจะเป็ดินแดนส่วนแยกก็ตาม

บทสรุป: ข้อคิดในการพัฒนาการวิจัยในด้านชายแดนและเมืองชายแดน

ศึกษาของอินเดียและประเทศเพื่อนบ้าน

บทความนี้ได้ทบทวนวรรณกรรมในประเด็นเรื่องชายแดน (Border Studies) และชายแดนศึกษา (Borderland Studies) โดยใช้กรณีศึกษาของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีชายแดนภาคพื้นดินติดกับอินเดียทั้งเจ็ดอันประกอบไปด้วย อัฟกานิสถาน บังคลาเทศ ภูฏาน จีน ปากีสถาน เนปาลและเมียนมาโดยสังเขป โดยได้ใช้แนวคิดของ John Agnew (1994) ว่าด้วยกับดักเส้นเขตแดน (Territorial Trap) มาอธิบายถึงบทความทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์ในภาพรวมซึ่งประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การเมืองการปกครอง ประวัติศาสตร์มานุษยวิทยา สังคมวิทยาและภูมิศาสตร์ ที่กล่าวถึงพื้นที่ชายแดนของอินเดียเป็นสำคัญ บทความฉบับนี้เป็นเพียงจุดตั้งต้นเพื่อการศึกษาค้นคว้าในประเด็นเรื่องชายแดนของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งเจ็ดต่อไปในอนาคต

นับตั้งแต่การประกาศเอกราชของอินเดียจากจักรวรรดิอังกฤษเมื่อ ค.ศ. 1947 มีความสำคัญต่อการกำเนิดขึ้นของเส้นเขตแดนตามตรรกะของโลกตะวันตกซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของเส้นเขตแดนตามแบบอาณาเขตของสนธิสัญญาเวสต์ฟาเลียในยุโรปที่มีการลงนามเมื่อ ค.ศ. 1648 และค่อย ๆ ยึดถือเป็นหลักปฏิบัติในยุโรปก่อนจนแพร่หลายไปทั่วโลกผ่านกระบวนการล่าอาณานิคม บทความฉบับนี้ได้นำเสนอว่าการศึกษาพื้นที่ชายแดนของรัฐอันเป็นจุดที่เส้นอาณาเขตลากเพื่อแยกส่วนพื้นที่อธิปไตยของรัฐสองรัฐออกจากกันนั้นควรมีลักษณะเป็นสหสาขาตามแนวทางของชายแดนศึกษาและเมืองชายแดนศึกษาที่มีความเป็นสหวิทยาการและใช้ประเด็นการสร้างความรู้ว่าด้วยเรื่องชายแดนเป็นตัวตั้ง

บทความนี้ได้นำเสนอฐานคิดของชายแดนผ่านการศึกษาทางสังคมศาสตร์และนำเสนอว่าส่วนใหญ่ติดกับดักเส้นเขตแดนตามแนวคิดของ John Agnew (1994) ที่มีอยู่สามประการ คือประการที่หนึ่ง มองว่ารัฐเป็นภาชนะ ประการที่สองคือ ฐานคิดที่ว่าพื้นที่ภายในกับภายนอกแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด และประการ

ที่สามการตีความพื้นที่ชายแดนนั้นถูกผูกขาดโดยชนชั้นนำทางการเมือง บทความฉบับนี้ได้นำเสนอว่าตราบดที่รัฐยังเป็นตัวแสดงหลักในการเมืองระหว่างประเทศ กับटकเส้นเขตแดนก็ไม่มีวันหายไป สิ่งทีพอจะทำได้ก็คือการพยายามสนับสนุนให้ผู้คนที่ไม่ได้ถืออำนาจรัฐรวมไปจนถึงผู้คนที่อยู่ในสถานะชายขอบของสังคมได้มีพื้นที่ในการแสดงวิธีการตีความทั้งในพื้นที่ของวงวิชาการและมีส่วนในการกำหนดนโยบายของรัฐว่าด้วยการควบคุมชายแดนและผู้อพยพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพวกเขาต้องเดินทางข้ามเขตแดนของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งเจ็ด บทความนี้จะได้ใช้การสรุปกรณีศึกษาของประเด็นชายแดนของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งเจ็ดรัฐ จากนั้นจัดเอกสารวิชาการตามหมวดหมู่ออกเป็นสามประการ โดยจะได้จัดลำดับการอธิบายความดังต่อไปนี้ คือ ประการแรกจะเริ่มต้นด้วยบทนำอันพุดถึงความสำคัญของชายแดนอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้าน ในลำดับถัดไปความเป็นสหวิทยาการของชายแดนศึกษา และเมืองชายแดนศึกษา ตลอดจนการเข้าไปตีความพื้นที่ชายแดนที่ยึดมุมมองจากเมืองหลวง มุมมองจากคนเมืองชายแดน และการอธิบายปรากฏการณ์คนข้ามรัฐ โดยใช้กรณีศึกษาที่สำคัญอื่นของโลก จากนั้นในลำดับที่สามบทความฉบับนี้จะได้กล่าวถึงงานเขียนเชิงวิชาการที่กล่าวถึงเมืองชายแดนอินเดียกับอัฟกานิสถาน บังคลาเทศ ภูฏาน จีน ปากีสถาน เนปาลและเมียนมา เพื่อให้มีการทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนของอินเดียกับประเทศเพื่อนบ้านทั้งเจ็ดโดยละเอียด ในอนาคตบทความฉบับนี้เสนอให้มีการค้นคว้าวิจัยในประเด็นเรื่องชายแดนและเมืองชายแดนศึกษาของอินเดียกับประเทศทั้งเจ็ดโดยแยกเป็นชายแดนอินเดีย-ปากีสถาน อินเดีย-ภูฏาน อินเดีย-เนปาล อินเดีย-บังคลาเทศ อินเดีย-เมียนมา และอินเดีย-จีน ส่วนอินเดีย-อัฟกานิสถานยังไม่มีคามจำเป็นเนื่องจากพื้นที่ซึ่งรัฐบาลอินเดียอ้างว่าติดกับชายแดนอัฟกานิสถานนั้นยังเป็นพื้นที่พิพาทกับปากีสถานและการปักปันเขตแดนยังไม่ลงตัว โดยใช้การวิจัยภาคสนามที่มีความเป็นสหวิทยาการทางสาขาวิชาทางสังคมศาสตร์เพื่อให้ฐานคิดเรื่องชายแดนในเชิงวิชาการมีมุมมองของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณชายแดนมากยิ่งขึ้นและผูกขาดน้อยลงจากชนชั้นนำซึ่งยึดมุมมองจากศูนย์กลางของรัฐน้อยลง

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

จ๊กกริช สังขมณี. 2551. พรหมแดนศึกษาและมานุษยวิทยาชายแดน: การเปิดพื้นที่สร้างเขตแดนและการข้ามพรหมแดนของความรู้. วารสารสังคมศาสตร์ 20 (2): 209-266. เข้าถึงเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2561. http://www.polsci.chula.ac.th/jakkrit/anthro/Home_files/Border%20Studies%20and%20Anthropology%20of%20Border.pdf

ภาษาต่างประเทศ

Agnew, John. 1994. "The Territorial Trap: The Geographical Assumption of International Relations Theory." *Review of International Political Economy* 1(1): 53-80. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09692299408434268>.

Alvarez, Robert. 1995. "The Mexican-US Border: The Making of an Anthropology of Borderlands." *Annual Review of Anthropology* 24: 447-470. <https://www.jstor.org/stable/2155945.swA>.

Anzaldúa, Gloria. 2007. *Borderlands = La frontera: The New Mestiza*. 3rd Ed. San Francisco: Aunt Loot Books.

Banjan, Vanita. 2009. "Illegal Bangladeshi Migrants in Mumbai." *The Indian Journal of Political Science* 70, no.4: 1007-1020. <https://www.jstor.org/stable/42744016>.

Balibar, Etienne. 1998. "The Borders of Europe." Translated by James Swenson. In *Cosmopolitics: Thinking and Feeling beyond the Nation*, edited by Pheng Cheah and Bruce Robbins, 216-220. London

and Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Baral, Lok R. 1992. "India-Nepal Relations: Continuity and Change." *Asian Survey* 32(9): 815-829. <https://www.jstor.org/stable/2645073>.
- Deudney, Daniel. 2007. *Bounding Power: Republican Security Theory from the Polis to the Global Village*. Princeton: Princeton University Press.
- Flynn, Donna, K. 1997. "'We are the Border': Identity, Exchange, and the State along the Bénin-Nigeria Border." *American ethnology* 24(2): 311-330. <http://www.jstor.org/stable/646753>.
- Goodhand, Jonathan. 2005. "Bringing the Borderlands back in: A commentary on 'Selfish Determination'." *Ethnopolitics* 4(1): 94-97. <http://dx.doi.org/10.1080/17449050500072531>.
- Goodhand, Jonathan. 2008. "War, Peace and Places in between: Why Borderlands are Central." In *Whose Peace? Critical Perspective on the Political Economy of Peacebuilding*, edited by Michael Pugh, Neil Cooper and Mandy Turner, 225-244. Hampshire & New York: Palgrave Macmillan.
- Hartshorne, Richard. 1936. "Suggestions on the Terminology of Political Boundaries." *Annals of the Association of American Geographers* 26: 56-57.
- Herz, John. 1959. *International Politics in the Atomic Age*. New York: Columbia University Press.
- Herz, John. 1968. "The Territorial State Revisited: Reflection on the Future of the Nation-State." *Polity* 1(1): 11-34. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.2307/3233974?journalCode=pol>
- Herz, John. 1975. "Korea and Germany as Divided Nations: The Sys-

- temic Impact.” *Asian Survey* 15(1): 857-970. <https://www.jstor.org/stable/2643550?seq=1>.
- Heywood, Andrew. 2013. *Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Martinez, Oscar. 1994. *Border People: Life and Society in the US-Mexico Borderlands*. University of Arizona Press.
- Jamwal, Nirmal, S. 2004. “Border Management: Dilemma of Guarding the India-Bangladesh Border.” *Strategic Analysis* 28(1): 4-26. https://idsa.in/system/files/strategicanalysis_Jamwal_0304.pdf.
- Jeffrey, Craig. 2017. *Modern India: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Jones, Reece. 2010. “The Border Enclaves of India and Bangladesh: The Forgotten Lands.” In *Borderliness and Borderlands: Political Oddities at the Edge of the Nation-State*, edited by Alexander C. Diner and Josh Hagen, 15-32. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers.
- Kennan, George. 1947. “The source of the Soviet conduct.” *Foreign Affairs* 25, no.4, 566-582. <https://www.jstor.org/stable/20030065>
- Kugiel, Patryk. 2017. *India’s Soft Power: A New Foreign Policy Strategy*. London & New York: Routledge.
- Khadira, Binod, and Kumar, Perveen. 2015. “Immigrants and Immigration in India: A Fresh Approach.” *Economic and Political Weekly* 50(8): 65-71. <https://www.jstor.org/stable/24481427>.
- Leach, Edmund. 1954. *Political Systems of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure*. Boston: Beacon Press.
- Mearsheimer, John. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company.
- Megoran, Nick. 2010. “The Uzbekistan-Kyrgyzstan Boundary: Stalin’s

- Cartography, Post-Soviet Geography. In *Borderliness and Borderlands: Political Oddities at the Edge of the Nation-State*, edited by Alexander C. Diner and Josh Hagen, 33-52. Plymouth: Rowman & Littlefield Publishers.
- Morgenthau, Hans, J. 1947. *Scientific Man vs. Power Politics*. London: Latimer House Limited.
- Morgenthau, Hans., J. 1948. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. 1st ed. New York: Alfred A. Knopf.
- Morgenthau, Hans., J. 1965. *Vietnam and the United States*. Washington D.C.: Public Affairs Press.
- Myint-U, Thant. 2007. *The River of Lost Footsteps: Histories of Burma*. London: Faber & Faber.
- Nye, Joseph. S. Jr. 2004. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs.
- Paasi, Anssi. 1996. *Territories, Boundaries and Consciousness: The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Pachau, Joy, L.K. and Van Schendel, Willem. 2016. "Borderland Histories, Northeastern India: An Introduction." *Studies in History* 32(1): 1-4. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0257643015615989>.
- Panigrahi, Davendra, N. 2016. *The Himalayas and India-China Relations*. Oxon: Routledge.
- Pant, Harsh, V. 2008. *Contemporary Debates in Indian Foreign and Security Policy: India Negotiates its Rise in the International System*. New York: Palgrave Macmillan.
- Prescott, John, R.V. 1965. *The Geography of Frontiers and Boundaries*.

London: Hutchinson.

- Ruggie, John, G. 1998. *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*. London and New York: Routledge.
- Sarila, Narendra, S. 2009. *The Untold Story of India Partition: The Shadow of the Great Game*. New Delhi: Harper Collins.
- Sawhney, Pravin and Wahab, Ghuzala. 2017. *Dragon on our Doorstep: Managing China through Military Power*. New Delhi: Aleph Book Company.
- Semple, Ellen, C. 1911. *Influences in Geographic Environment: On the Basis of Ratzel's System of Anthro-geography*. New York: Holt.
- Sengupta, Nitish. 2011. *Land of Two Rivers: A History of Bengal from the Mahabharata to Mujib*. New Delhi: Penguin Books.
- Singh, Nirmala. 2011. "India-Nepal Economic Relations in New Millennium: Problems and Prospect." *The Indian Journal of Political Science* 72(1): 273-282. <https://www.jstor.org/stable/42761827>.
- Vaughan-Williams, Nick. 2009. *Border Politics: The Limits of the Sovereign Power*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Visaria, Pravin, M. 1969. Migration between India and Pakistan, 1951-61. *Demography* 6(3): 323-334. <https://www.jstor.org/stable/2060400>.
- Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Pub, Co.
- Warikoo, Kulbushan. 2009. "India's Gateway to Central Asia: Trans-Himalayan Trade and Cultural Movement through Kashmir and Ladakh, 1846-1947." In *Himalayan Frontiers of India: Historical, Geopolitical and Strategic Perspectives* edited by Kulbushan Warikoo, 1-22. London & New York: Routledge.

Wisaijorn, Thanachate. 2017. "The Inescapable Territorial Trap in IR: Thai-Lao Border from 1954 to the Present." *Geopolitics* 24(1): 1-36. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14650045.2017.1358166>.

Wisaijorn, Thanachate. 2021. *Riverine Border Practices: People's Everyday Lives on the Thai-Lao Mekong Border*. Singapore: Palgrave Macmillan.
